

ULTIMATUMUL SOVIETIC ȘI DICTATUL DE LA
VIENA (30 AUGUST 1940) — CONSECINȚE
POLITICO-DIPLOMATICE ALE PACTULUI
RIBBENTROP — MOLOTOV

*(încercare de analiză comparată)**

În contextul evoluției istorice central și est-europene a ultimilor 50 de ani, soarta României nu face excepție de la regulă, în sensul că a urmat, cu sinuozitățile impuse de desfășurarea celei de-a doua conflagrații mondiale, traseul fixat, în linii mari, prin Pactul sovieto-german din 23 august 1939, chiar dacă, după 1945, unul dintre semnatori, Germania, nu mai conta ca parte garantă-beneficiară.

Pînă prin anii '70, puțini dintre istoricii români din țară s-au încumetat să analizeze cauzele (sursele) politico-diplomatice și juridice ale momentului catastrofei naționale românești din vara anului 1940 (Ultimatumul sovietic din 26 iunie, Dictatul de la Viena din 30 august, Protocolul de la Craiova din 7 septembrie). Și mai puțini dintre aceștia au reușit să diagnosticheze cu precizie cauzele reale. Încercările de analiză, cu rare excepții, s-au cantonat, spre exemplu, în cazul Dictatului de la Viena (singurul moment ce putea fi abordat cu oarecare îngăduință din partea cenzurii oficiale), la nivelul unor automatisme conceptuale de suprafață ce năzuiau să acrediteze ideea falsă că Ungaria lui Horthy a obținut, temporar, câștig de cauză numai datorită faptului că a știut pe mîna cui să meargă în politica ei de revizuire a sistemului de tratate fundamentat la Paris de puterile învingătoare în primul război mondial. Evident, după acești istorici, malformați ideologic, numai fascismul germano-italian era vinovat de încurajarea revizionismului maghiar. Despre revizionismul sovietic, proclamat drept principiu director în relațiile internaționale, nu numai că nu se pomenea nimic, dar era prezent cu totul distorsionat drept politică internaționalistă, de pace și echilibru. Cît privește raptul sovietic din iunie 1940, acesta era prezentat printr-o formulă-șablon neutră drept „retrocedare către U.R.S.S. a Basarabiei“.

În explicarea (a nu fi privită drept justificare de atitudine pentru frontul istoricilor perioadei!) acestor interpretări istorice, considerăm că trebuie să pornim de la faptul (real!) că lipsea din bagajul informațional-documentar elementul esențial de analiză pertinentă a fenomenului în discuție: actele politico-diplomatice și juridice secrete care defineau noile raporturi de putere (sferele de influență) pe eșichierul mondial, în general, și pe cel european, în special, la momentul dat.

* Lucrarea a fost prezentată în cadrul Conferinței internaționale „Pactul Ribbentrop-Molotov și Basarabia“ organizate la Chișinău (27—28 iunie 1991).

Chiar dacă o parte din istoricii români cunoștea sau, cel puțin bănuia, clauzele anexei secrete a Pactului sovieto-german din 23 august 1939, în lucrările consacrate perioadei, cauzele (premisele) reale apar cu totul estompat, la nivelul unor ipoteze secundare, păstrându-se prudent o atitudine tacită de neimplicare, generată de teama de-a nu supăra prea tare pe fratele mai mare de la Răsărit — beneficiar, chiar și în noua situație postbelică, al respectivului pact. Angrenajul strivitor al sferelor de influență (bipolarismul) a modificat, precum se vede, nu numai istoria zonei, ci și comportamentul istoricilor vizavi de obiectul cercetării lor.

După 1975, mai întâi timid, apoi cu un curaj profesional și, implicit, moral în creștere evidentă, apar — și în țară și în străinătate — lucrări de istorie consacrate perioadei 1939—1940 și celei imediat următoare (1941—1947) culegeri de documente, studii monografice, sinteze și chiar eseuri de reală valoare.

Revenind la obiectul lucrării noastre (Dictatul de la Viena în corelație cu pactul Ribbentrop-Molotov și, implicit, cu Ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940), facem specificarea prealabilă că nu contestăm eficiența acțiunilor politico-diplomatice revizioniste ale Ungariei în anii celei de-a doua jumătăți a deceniului IV. Dimpotrivă. Dar de aici pînă la transformarea unor acțiuni-consecință (auxiliare) ale unui partener minor (pion) — așa cum se prezenta Ungaria, antrenată în jocul raporturilor de putere dirijat de forțe mult mai puternice — în acțiuni-cauză principale, este o cale lungă și fără orizont.

A privi, deci, Dictatul de la Viena (30 august 1940) ca rezultat exclusiv al unei conjuncturi internaționale favorabile, provocate de Ungaria, este o eroare indubitabilă, generatoare, pe plan politico-diplomatic și istoric, de noi confuzii, demersuri și decizii greșite. În esență, Dictatul de la Viena semnifică transpunerea în practică politico-diplomatică a prevederilor Pactului Ribbentrop-Molotov, semnat cu un an înainte. Evident, în acest caz, strict formal, ca executor testamentar nu apare și U.R.S.S., alături de Germania, lăsându-i-se acesteia din urmă posibilitatea discreționară de a-și asocia în zona ei de interes, aliați minori, aparent beneficiari unici (Ungaria).

Modalitatea formală de realizare a obiectivelor acestei politici ține, evident, de o serie de factori aleatorii, de moment, dar esența rămîne aceeași.

În ceea ce privește anihilarea României ca factor de echilibru, la nivel de putere mijlocie, aceasta s-a produs imediat după eliminarea militară, implicit politică, a Franței și slăbirea considerabilă, pentru moment, a Angliei, ambele puteri aliate și garante ale integrității ei teritoriale. Aparent, este un paradox că România, care era și se străduia să rămînă, în această parte a Europei, un factor de echilibru și stabilitate, a fost taxată constant de trei dintre vecinii săi (colosul bolșevic, Ungaria și Bulgaria) ca un potențial agresor. În realitate, această teză falsă constituia una dintre armele propagandistice preferate ale revizionismului promovat de țările „nedreptățite“ prin acordurile de pace din 1920.

Pentru îmbucătățirea României, sovieticii au ales calea directă, brutală a Ultimatumului din 26 iunie 1940 privind retrocedarea imediată a Basarabiei și a părții de nord a Bucovinei, în timp ce Germania a preferat calea mai „onorabilă“ a arbitrajului impus în favoarea Ungariei — aliatul ei minor. Ambele soluții aparțin arsenalului cinismului fără scrupule în domeniul relațiilor internaționale. Ambele, se pare, cu eficiență maximă.

În cazul Ultimatumului sovietic, nu se lăsau României decît două posibilități alternative: ori acceptarea lui în totalitate, chiar cu menționarea expresă că se cedează forței, ori respingerea acestuia, urmată de distrugerea statului român.

În celălalt caz, Dictatul de la Viena, aparent, poate și practic, la momentul dat, România — invitată (somată) la arbitraj — avea tot două posibilități, dar cu limite de manevră mai largi:

1. *Neacceptarea „arbitrajului“* și, drept consecință, angajarea sa într-o confruntare militară, mai întii, probabil cu Ungaria — pentru care România era suficient pregătită — și, apoi, cu Germania (efectiv), Italia (simbolic) și poate cu U.R.S.S., ceea ce ar fi fost o catastrofă totală, fulgerătoare și iremediabilă. Se pune întrebarea dacă Germania ar fi fost dispusă să-și sacrifice cîteva divizii pentru a ajuta un partener minor și, drept compensație, să piardă petrolul românesc, plus contribuția militară deloc neglijabilă a României în proiectata răfuială cu U.R.S.S. Noi credem că nu! În orice caz, pînă acum nu s-a găsit în arhivele Wehrmachtului vreun plan precis conturat de ocupare militară a României în cazul neacceptării șantajului arbitral. Acceptînd alegația că Germania nazistă nu intenționa, în fond, să provoace distrugerea militară și economică totală a României pentru a cîștiga niște avantaje minore oferite de Ungaria — protejata sa, rezultă că, de fapt, diplomația germană a urmărit — cu abilitate încununată de succes — ca, printr-un surogat de arbitraj internațional, patronat de ea, să transforme, dintr-o lovitură, atît România, cît și Ungaria, în sateliți obedienți față de „generosul“ garant al păcii în zonă.

2. *Acceptarea „arbitrajului“* (ceea ce s-a și produs) și depunerea de diligențe pentru obținerea la masa verde a unor minime sacrificii teritoriale. Din păcate, delegația română n-a reușit (n-a putut) să convingă „arbitrii“ de justetea susținerilor sale și, în consecință, România a pierdut aproape 45.000 kmp — jumătate din Transilvania.

În timp, din punct de vedere politico-juridic și diplomatic, Ultimatumul sovietic și „Arbitrajul“ italo-german (Dictatul de la Viena) angajează consecințe diferite. Astfel, în cazul Ultimatumului, dacă situația politico-militară generală se schimbă în favoarea celui nedreptățit inițial, acesta (România) poate redobîndi obiectul raptului (Basarabia, Bucovina de Nord și ținutul Herței) deplin drept („restitutio ad integrum“), conform principiului că actul de tilhărie și șantaj nu poate

deveni achiziție prescriptivă. În consecință, încercările de justificare a consecințelor Ultimatumului, argumentele de natură juridică și istorică, invocate de sovietici, sînt în totală contradicție cu adevărul istoric și absolut neconcludente din punct de vedere juridic. Astfel, chiar în textul notei ultimative, României i se imputa cu cinism imperial că, în 1918, profitase de slăbiciunea de moment a fostului imperiu țarist (devenit bolșevic) și că, prin urmare, restituirea imediată a Basarabiei, plus „modesta dobîndă” a Bucovinei, sub amenințarea nemijlocită a forței, U.R.S.S. nu făcea decît să îndrepte o injustiție. Se uita intenționat că, de fapt, nu România era partea care recuserse prima la forță (dacă s-ar admite, prin absurd, că, în 1918, reintegrarea Basarabiei în structurile patriei mamă, s-ar fi produs prin forță, nu prin voința Sfatului Țării), ci Rusia fusese cea care săvîrșise în 1812 un gest de forță și rapt asupra teritoriului național românesc.

Evident, în perspectiva încheierii victorioase a războiului cu Germania nazistă și, apoi, a organizării lumii postbelice, diplomația stalinistă nu s-a sfiit să susțină, iar Alianții să accepte — deși știau că adevărul este altul — că, pasămite, în 1940, între U.R.S.S. și România s-ar fi încheiat un act diplomatico-juridic valabil (numit cînd acord, cînd de-a dreptul tratat — ceea ce este o invenție pură). Cu alte cuvinte, prin Tratatul de Pace de la Paris, se valida fariseic, în favoarea U.R.S.S. un act diplomatico-juridic inexistent. Cauzele acestei atitudini din partea Alianților sînt acum bine cunoscute, așa că nu este cazul să le reamintim. După mai bine 50 de ani de la semnare, cînd succesorii semnatarilor Pactului Ribbentrop-Molotov l-au declarat nul *ab initio*, rămîne de domeniul evidenței că trebuie să fie anulate și consecințele lui practice, percepute nefirese pînă acum. România, deci, și-a păstrat, cu nuanțele de rigoare impuse de regimul ei de semicolonie în lagărul sovietic, statutul de țară ce are părți din teritoriul național sub stăpînire străină. Dacă se poate semna un acord de bună vecinătate cu U.R.S.S., act ce constituie, indiscutabil, un deziderat politico-diplomatic logic și pragmatic (nici un stat nu poate face abstracție de situația sa geografică și, implicit, de nevoile sale economice și de apărare — prezente și de perspectivă), tot atît de evident este și faptul că România nu poate (nu are dreptul moral) să recunoască (confirme) prin propria-i semnătură, nici expres nici tacit, consecințele practice ale Pactului Ribbentrop-Molotov. Nici măcar succesorii (beneficiarii) celor doi semnatori, cu deosebire Germania, nu mai sînt dispuși, din considerente etice impuse de actuala conjunctură politică europeană, să considere pactul valid. Deci, poziția față de tratatul de bună vecinătate semnat în martie a.c. de președinții Mihail Gorbaciov și Ion Iliescu trebuie analizată din această perspectivă.

Oricum, este foarte posibil ca evoluția accelerată a evenimentelor în curs să dea un răspuns practic mai repede decît sîntem noi dispuși să elaborăm și să susținem niște idei (concepte) politologice, abstracte.

În ceea ce privește consecințele „Arbitrajului de la Viena“, lucrurile se prezintă sensibil diferit. Dacă Germania nu pierdea războiul și dacă România nu era în ultima parte a conflagrației în tabăra învin-

gătorilor, s-ar fi creat (pentru România) o situație politico-diplomatică, și mai ales juridică, dificilă, ea fiind lipsită, practic, în virtutea principiului „pacta sunt servanda“, de calea de atac pentru revizuirea și anularea injustului „arbitraj“. Este greu de crezut că o Germanie învingătoare ar fi acceptat ca arbitrajul impus de ea trebuie anulat din motive de vicii de procedură (lipsa cererii de arbitraj din partea României, precizarea prealabilă a obiectului litigiului — natura și întinderea lui —, timpul rezonabil de depunere și susținere a probelor etc.).

Cine își pune semnătura pe un document, chiar fals intitulat *arbitraj internațional*, trebuie să știe că, din punct de vedere juridic, înseamnă că recunoaște ca juste, cel puțin în parte, pretențiile adversarului — în acest caz Ungaria — asupra unei părți din teritoriul național întregit just, cu mari jertfe în anul 1918. Pe cale de consecință, semnatarul își asumă responsabilitatea unei decizii cel puțin pripite, susceptibile de-a fi interpretate, la nivelul opiniei publice interne, drept trădare națională, ceea ce este, desigur o exagerare de sorginte emoțională. Un analist serios al perioadei nu poate să subscrie, fără rezervo, unei asemenea opinii, precum nu poate accepta nici că soluția aleasă de factorii de decizie era unica posibilă. Ori, în lumea istoricilor și politologilor români, în bună parte, s-a instalat mentalitatea fatalistă a „răului mai mic“, ce tinde să acrediteze ideea că guvernării noastre au adoptat, în situațiile de criză națională majoră, cele mai eficiente soluții, chiar dacă, pentru moment, păreau extrem de dureroase.

Ani întregi, argumente fataliste, aparent inatacabile de tipul „altfel nu se poate“ sau „ce să fi făcut altceva atunci?“, au fost cele mai uzitate de analiști, fie ei istorici, fie politologi, în abordarea acestor momente tragice ale istoriei naționale...

Este de domeniul evidenței că, în momentele critice ale Ultimatumului sovietic și, puțin mai târziu, al impunerii Dictatului de la Viena (30 august 1940), forțele politice din România, profund divizate, dezorientate și slăbite programat timp de 10 ani (1930—1940) de către Carol al II-lea, au fost aduse în postura de a nu putea analiza cu luciditate, la rece, situația dificilă a țării și atitudinea de urmat în perspectiva desfășurării ulterioare a evenimentelor internaționale din sud-estul Europei.

De fapt, după semnarea Pactului Ribbentrop-Molotov urmată de transpunerea în practică a prevederilor lui (Ultimatumul și Dictatul de la Viena) și, cu deosebire, după izbucnirea războiului cu U.R.S.S., România se găsea într-o situație paradoxală, tragică: indiferent care din cele două tabere ieșea învingătoare, ea ar fi rămas cu una din provinciile sale istorice pierdute în 1940 (Transilvania de nord și est și Basarabia, plus partea de nord a Bucovinei) sub ocupația unuia din prezumtivii săi aliați-adversari.

1. Dacă ar fi cîștigat Germania și sateliții ei, România ar fi redobîndit teritoriile pierdute în urma Ultimatumului sovietic și, în plus, poate, ar fi dobîndit (i s-ar fi atribuit) Transnistria (să ne reamintim cît de insistent Germania și Ungaria ne sugerau că spațiul natural de exprimare cultural-etnică a poporului român este stepa transnistreană),

izvorul unui perpetuu diferend etnico-politic cu Ucraina. Iar în vest, Transilvania (partea cedată prin Dictatul de la Viena), ar fi rămas sub ocupația Ungariei — aliatul nostru de nevoie sub pulpana „protectoare“ a Germaniei garante.

2. Dacă ar fi cîștigat U.R.S.S. și aliații ei — cum s-a și întîmplat —, România pierdea pentru un timp, dar nu definitiv (iremediabil!) provincia Basarabia plus „dobînda“ — Bucovina de Nord — și, posibil, ar fi recîștigat prin eforturi diplomatice partea cedată din Transilvania (ceea ce am și dobîndit prin Tratatul de Pace din 1946/1947).

3. Este greu de apreciat ce s-ar fi întîmplat dacă am fi rămas neutri în conflictul germano-sovietic din 1941—1945. Probabil că soarta noastră ar fi fost, cu unele mici diferențe, cam aceeași. Marile puteri nu prea obișnuiau să ia în considerație argumentele de natură etnico-juridică și umanitară, invocate de țările mici și mijlocii — întotdeauna obiect și nu subiect al deciziilor privitoare la trasarea și retrasarea zonelor de influență.

Istoria și politologia și-au spus, în acest sens, fără echivoc, cuvîntul. De aici înainte este sarcina exclusivă a factorilor politici interesați să repare pe cale amiabilă, conform normelor dreptului internațional, această injustiție comisă de regimuri dictatoriale deja îngropate. Cu cît mai repede, cu atît mai bine. Noua Europă de mîine nu poate fi clădită pe rînduielele strîmbe ale unui moment istoric aberant (23 august 1939), unanim și definitiv, sperăm, repudiat.

CORNEL GRAD

DAS SOVJETISCHE ULTIMATUM UND DER WIENER SCHIEDSSPRUCH
(30. AUGUST 1940). POLITISCH-DIPLOMATISCHE FOLGEN DES PAKTES
RIBBENTROP-MOLOTOV. (VERSUCH EINER VERGLEICHENDEN
UNTERSUCHUNG)

(Zusammenfassung)

Der Verfasser ist der Meinung, daß Rumänien nach der Unterzeichnung des Paktes Molotov-Ribbentrop (23. August 1939) in eine schwierige Lage infolge des gleichzeitig von der UdSSR und Deutschland (einschließlich dessen Verbündete Ungarn und Bulgarien) ausgeübten Druckes gelangte.

Für die Zersplitterung Rumäniens wählten die Sowjets den direkten brutalen Weg des Ultimatus vom 26. Juni 1940 hinsichtlich der sofortigen Rückeroberung Besarabiens und des nördlichen Teils der Bukawina, während Deutschland den „ehrenhaftesten“ Weg des zu Gunsten Ungarns, also seines kleinen Verbündeten, aufgezwungenen Schiedsspruches wählte. Beide Lösungen gehören zum Arsenal des skrupellosen Zynismus auf dem Gebiet der internationalen Beziehungen. Und beide sind anscheinend von größter Wirksamkeit.

Im Falle des sovjetischen Ultimatus blieben Rumänien nur zwei Möglichkeiten übrig: entweder seine gänzliche Akzeptierung, wenn auch mit dem ausdrücklichen Vermerk, daß man sich der Macht beugt, oder aber dessen Zurückweisung, der die Zerstörung des rumänischen Staates gefolgt wäre.

Im anderen Falle, dem Wiener Schiedsspruch, hatte Rumänien, als es zum gegebenen Zeitpunkt zum Schiedsspruch eingeladen wurde, anscheinend und vielleicht auch praktisch ebenfalls zwei Möglichkeiten, aber mit breiterem Spielraum:

1. Die Nichtannahme des „Schiedsspruches“ und demnach die Verwicklung in eine militärische Auseinandersetzung mit unvorausehbarem Ergebnis.

2. Die Annahme des „Schiedsspruches“ (was auch tatsächlich geschah) und das Unternehmen von Bemühungen, um am grünen Tisch kleinstmögliche territoriale Opfer zu gewinnen. Leider gelang es der rumänischen Delegation nicht, die „Schiedsrichter“ zu überzeugen, und Rumänien verlor fast 45000 km² — die Hälfte Siebenbürgens.

Nach der Unterzeichnung des Paktes Ribbentrop-Molotov, dem die praktische Verwirklichung seiner Bestimmungen (das Ultimatum und der Wiener Schiedsspruch) folgte, und vor allem nach dem Ausbruch des Krieges mit der UdSSR befand sich Rumänien eigentlich in einer paradoxen und tragischen Lage: ganz gleich welches der beiden Lager gesiegt hätte, wäre eine seiner 1940 verlorenen historischen Provinzen (also entweder das nördliche und östliche Siebenbürgen oder aber Besarabien und die Nordbukowina) unter der Besatzung eines seiner vermeintlichen Verbündeten-Gegner geblieben.

Der Verfasser zieht den Schluß, daß das Neue Europa von morgen nicht auf der schiefen Ordnung eines sinnlosen und endgültig und einstimmig verworfenen geschichtlichen Augenblicks (23. August 1939) aufgebaut werden kann.